

УДК 811.111:81'42

Г. В. Кузнєцова,

кандидат філологічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

maleadummin@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3995-3568

ЗАСОБИ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ВПЛИВУ КОГНІТИВНИХ МЕТАФОР У КІНОДИСКУРСІ

У статті пропонується семантичний і когнітивний аналіз модусів побудови смислових ефектів як засобів мультимодального впливу на адресата кінодискурсу. Прослідковано й доведено можливість домінування візуальних й когнітивних засобів створення метафор кінодискурсу й образів на їх основі, без більш значущого функціонування текстового складника цього виду дискурсу. Показано, що розгортання когнітивних метафор у динаміці дискурсу може створювати інформаційну й образну систему, що становить основний смисл впливу кінофільму на адресата.

Ключові слова: кінодискурс, когнітивна метафора, маніпулятивний вплив, мультимодальність.

Постановка проблеми. Беззаперечний розвиток індустрії кіно в усьому багатстві й різноманітності жанрів, видів і технологій спричиняє широкий інтерес дослідників до вивчення феномену кіно як типу дискурсу. Предметом дослідження стали типологічні риси дискурсу кіно, своєрідні особливості кінопередачі смислів, почуттів, оцінок, своєрідність кіно як складної багатокомпонентної знакової системи. Дослідники дискурсу кіно наголошують на його мультимодальності як на онтологічній властивості цього типу дискурсу [напр., 1: 2018; 2: 41; 3: 16–17], у багатьох дослідженнях звертається увага на метафоричність цього виду дискурсу [напр., 3]. Однак, з огляду на різноманітність і значну кількість реальних маніфестацій кінодискурсу, аналіз створення й ефективності когнітивних метафор у цьому виді дискурсу далекий від стадії завершеності, тому досвід такого аналізу є **актуальним**. Дослідження проводиться на матеріалі дискурсу кінофільму режисера Джона Карпентера "They Live" [4]. **Метою** дослідження є аналіз модусів мультимодальності, залучених до створення когнітивних метафор в аналізованому кіно дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Бурхливий розвиток кіно у різнобарв'ї його жанрів і видів робить його надзвичайно важливим засобом масової комунікації, що значною мірою пояснюється здатністю кіно реалізувати втілення власного стилю бачення, власного дизайну істинної або удаваної реальності [5], причому для такої комунікації на місце первинної значущості виходить мультимодальність – комбінування й сполучення негомогенних систем як модусів передачі інформації [6]. Наразі дискурс кіно розуміють як особливий тип дискурсу, який є тривірневою синкретичною системою, креолізованою єдністю, що складається з власне кінотексту, семіотичного простору й результату інтерсеміотичного перекладу, який трактується як образ [7].

Сам кінотекст розглядається як креолізований текст, тобто такий вид тексту, фактура якого складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної / мовленнєвої) та невербальної (такої, що належить до числа знакових систем, відмінної від системи природної мови). Креолізований текст визначається як специфічний лінгвовізуальний феномен, текст, в якому вербальний і зображувальний компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове й функціональне ціле, що забезпечує його комплексний прагматичний вплив на адресата [7: 180]. Теоретичні засади дослідження кінодискурсу було закладено у роботах Ю. Лотмана, який розглядав у дискурсі кіно комбінацію трьох нарративних тенденцій: візуальної, вербальної та звукової [8: 89]. Вважається, що саме вербальний компонент є базовою, найважливішою й найоб'ємнішою складовою кінодискурсу: кінотекст охоплює дискурс кінофільму як його вербальний складник з засобами невербальної комунікації [1]. Однак існують точки зору, згідно з якими у кінодискурсі відсутнє домінування текстової складової [9: 384–405], або наголошується домінування зображувальної, візуальної складової як відмінна риса саме цього виду дискурсу. Слід зауважити, однак, що подібно до інших творів мистецтва, які також є втіленням певної системи складових-кодів, у кінодискурсі значна роль належить саме створенню образу / образів, які кожний раз для кожного предмету мистецтва створюють унікальну образно-знакову систему. Тобто, у конкретному кінодискурсі для кожного конкретного образу можна (хоч це і не завжди є необхідним) виділити домінуючу складову у створенні цього образу, домінуючий модус, який робить цю частинку кінодискурсу у всій сукупності її властивостей саме образом.

Дослідники кінодискурсу давно помітили зв'язок з образами, створюваними продуктами цього дискурсу, і символами, які часто утворюються на їх основі й продовжують своє існування як естетичні знаки поза межами конкретного кінофільму як продукту кінодискурсу. Створення й сприйняття таких образів має когнітивну природу й базується на когнітивній метафорі й / або когнітивній метонімії, однак у цьому виді дискурсу такі метафоричні й метонімічні образи сприймаються не тільки за допомогою когнітивної діяльності мозку адресата із за діянням цілої системи когнітивних операцій, а й візуально [3].

Тобто у процесі оповіді історії-смыслу кінофільму спостерігається створення символів, які сприймаються принаймні трьома комунікативними каналами адресата: слухом, зором і розумовою діяльністю, що підкреслює мультимодальність дії таких образів на адресат. У його розумовій діяльності відбувається виникнення й взаємодія асоціацій, розв'язування алгорій, зіставлення метафор і метонімій [5: 72]. Наразі у когнітивній лінгвістиці когнітивна метафора і когнітивна метонімія розглядаються як ментальні операції які є способом пізнання, категоризації, концептуалізації, оцінки і пояснення світу [10: 76–78], як художньо-естетичні засоби творчого процесу вони втілюють значний прагматичний потенціал, закладений в їх природі: вони несподіваним способом відкривають невідомі нам відносини між предметами світу [3].

Розглянемо взаємодію когнітивний та емоційний вплив модусів, що створюють дієвість когнітивних метафор у дискурсі кінострічки "They Live". У цьому фільмі метафоричне навіть ім'я центральної дійової особи – Джон Нада, що у перекладі з іспанської означає 'ніщо'; тут лінгвістична метафора слугує підґрунтям для розгортання когнітивної метафори ЛЮДИНА ЦЕ НІЩО, смисл якої названий персонаж спростовує своїми вчинками у фільмі: Нада приносить в жертву своє життя, щоб люди навколо нього могли побачити потворні обличчя прибульців, які прагнуть маніпулювати жителями Землі.

Надзвичайно важливе місце в аналізованому кіно дискурсі посідає когнітивна метафора ОКУЛЯРИ ЦЕ СВИТОГЛЯД: Нада випадково знаходить сонцезахисні окуляри, через які людина бачить зовсім не те, що бачить без них. Слід сказати, що наратив у цій частині дискурсу практично невербальний, основний канал отримання інформації адресатом – візуальний. Розкриття даної концептуальної метафори також відбувається без використання діалогічного або монологічного кіно тексту: персонаж просто одягає знайдені окуляри на ніс – і те, що він бачить, дуже контрастує з тим, що він бачив за мить до свого жесту. Тобто тут візуально створена концептуальна метафора сприймається на когнітивному рівні у тісному зв'язку з візуальним сприйняттям: мить тому Нада дивився на білборд з зображенням комп'ютера, де рекламувався ноу-хау комп'ютеризації банківських процесів (тут спостерігаємо ще одну когнітивну метафору: ДІЇ ЛЮДИНИ – ЦЕ КОМП'ЮТЕРНІ ОПЕРАЦІЇ); у наступну хвилину на тому ж самому білборді він бачить вивіску з заклик "OBEY" (Рис. 1, 2).

Рис. 1

Рис. 2

Окрім названих вище модусів створення метафоричного смислу спостерігаємо ефект від дії наступного вживаного модусу – кольору: якщо рекламний білборд кольоровий з домінуванням приемних для зору зелених відтінків, то заклик "OBEY" виконано чітким чорним шрифтом на білому фоні, використано контрастну максимально зрозумілу чорно-білу гаму. Можна прослідкувати логічно-асоціативний ланцюжок, на розгортання якого в ментальній дії адресата розраховано використання цієї когнітивної метафори з порівнянням в основі (виконання комп'ютером операцій порівнюється до слухняності людини, що виконує заклик "OBEY"): дії комп'ютера чіткі й бездумні → слухайся як комп'ютер → слухайся, не розмірковуючи → слухайся, не відволікаючись (тому обрана усім зрозуміла чорно-біла гама). Використання модусу кольору у даному кінодискурсі є потужнішим, ніж зазначено вище: коли Нада дивиться навколо через знайдені окуляри, увесь навколишній світ втрачає барви й постає у чорно-білому зображенні. Такий прийом створює дискурсивний символ, що стає зрозумілішим у подальшому контексті, адже нове чорно-біле сприйняття світу запрограмоване прибульцями, для яких важливо досягти маніпулювання землянами, які не повинні відволікатися від своєї основної функції – функції слухняних бездумних виконавців.

Маніпулювання через виконання присутнє й у низці наступних когнітивних метафор, для створення яких використано зазначені вище модуси: заміна змісту рекламного білборда, усунення кольорів, чіткий примітивізований виклад команди: наступним білбордом є багатобарвна реклама відпочинку на Карибському морі з зображенням спокусливої дівчини на передньому плані, який через окуляри Нади сприймається як наказ "MARRY AND REPRODUCE" (Рис. 3, 4), дану когнітивну метафору можна вербалізувати так: СПРИЙМАННЯ СЕКСУАЛЬНИХ СТИМУЛІВ ЦЕ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ ЛЮДЕЙ.

Рис. 3

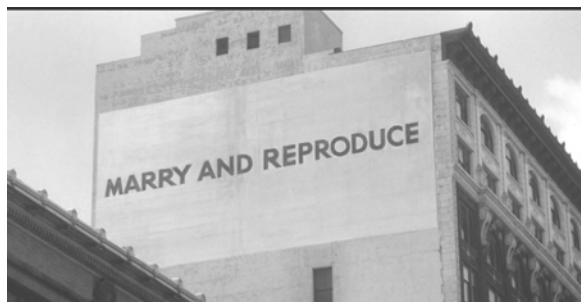

Рис. 4

Цікаво зазначити, що формулювання змінених слоганів за структурою дуже нагадує формулювання християнських заповідей, які потрібно виконувати, і це вважається незаперечною істиною. Тому у адресата дискурсу когнітивно-асоціативний зв'язок між командами, що з'являються на білбордах, і християнськими заповідями виникає неодмінно.

Когнітивна метафора "ГРОШІ ЦЕ БОГ" використана у наступному епізоді дискурсу, коли Нада в окулярах, а потім знявши їх, дивиться на чоловіка з купкою грошей у руці (Рис. 5, 6).

Рис. 5

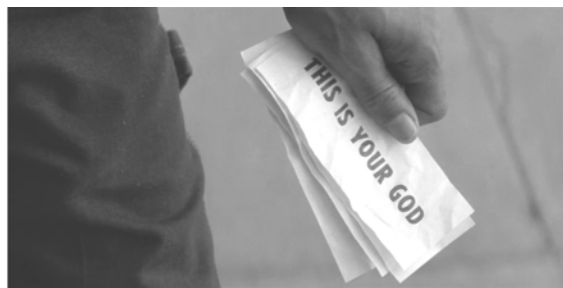

Рис. 6

У цьому випадку не програмується навіть асоціація, тому що потрібна адресанту дискурсу (у цій ролі виступають прибульці) когнітивна метафора чітко винесена на слоган: "THIS IS YOUR GOD". Маніпулятивний посил, створюваний сукупністю меседжів названих метафор, максимально чіткий і однозначний, й поданий таким чином, щоб бути зрозумілим будь-кому й запобігти будь-якого іншого трактування: будь слухняним, отримуй задоволення через породження інших людських створінь, роби все для задоволення головного божества – грошей, такою має бути життєва програма пересічної людини.

Цікавою й багатшаровою виявляється когнітивна метафора ДРУКОВАНІ ВИДАННЯ ЦЕ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ. Дискурсивна реалізація цієї метафори спостерігається в епізоді, коли Нада підходить до вуличного кіоску з пресою. Він одягає окуляри й бачить цілу низку табличок з командами на місці тематичних розподільних табличок на полицях з газетами й журналами (Рис. 8): No thought; Sleep; Comfort та інші, й усі вони спрямовані на маніпуляцію: не думай, будь слухняним, спи.

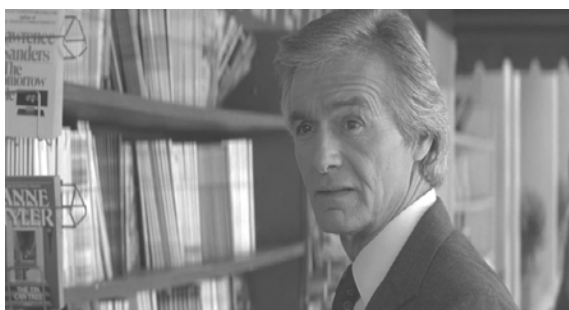

Рис. 7

Рис. 8

Модусами створення окремих мультимодальних когнітивних метафор тут є візуальне й когнітивне сприйняття написаного тексту табличок, і на цьому підґрунті створюється наступна когнітивна метафора, яка становить вищий метафоричний рівень: "ЖИТИ ЗНАЧИТЬ ВІДПОВІДАТИ ПРАВИЛАМ".

Модусами створення цієї узагальнюючої когнітивної метафори також є візуальне й когнітивне сприйняття, однак останнє поглиблене й певною мірою ускладнене логічною операцією узагальнення інформації, вираженої на першому рівні когнітивної метафоризації.

Для основного меседжу аналізованого кінодискурсу велике значення має сукупність модусів створення образів прибульців – істот з обличчями-черепами (Рис. 8). Здатність бачити прибульців також забезпечується дією сонцезахисних (тільки в цій кінострічці такі окуляри захищають не від сонця, а від адекватного сприйняття реальності) окулярів; без них прибульці виглядають так само, як люди (Рис. 7). Важливо відзначити, що образи прибульців побудовані також на дії когнітивної метафори, яка активізує асоціативне й емпіричне поле адресата: у людській картині світу череп викликає стійку асоціацію зі смертю, з померлими людьми. Водночас, череп часто використовується для символічного удаваного зображення зомбі – не зовсім живих (але й не до кінця мертвих) небіжчиків, які дуже вороже налаштовані до усього живого, й насамперед до людей. На перший погляд істота, що начебто нормально пересувається й має звичайні потреби (купує газети, продукти харчування), проте має обличчя-череп, ментально сприймається як нелюд, який несе людям зло. Асоціації, що виникають при сприйманні такого кінообразу, можна схематично зобразити наступним чином: обличчя-череп → не зовсім жива істота, що продукує когнітивну метафору ЧЕРЕП Є ЗЛО, ЗАГРОЗА ЖИТТЮ (СМЕРТЬ) → істота з обличчям-черепом – це нелюд → такі істоти несуть зло та загрозу людям і людству в цілому. Доцільно підкреслити, що такі асоціації виникають у адресата в динаміці розгортання дискурсу, мірою зміни окремих кадрів, кожний з яких несе свій власний зміст, а також становить підґрунтя для змісту наступних послідовних кадрів, що ілюструє полікодовий характер кіно дискурсу, тісно пов'язаний з його мультимодальністю [6]. Кожний використаний код є семіотичним ресурсом при створенні мультимодального ефекту кіносимволу, у нашому випадку, при створенні когнітивних метафор.

Висновки дослідження та наукові перспективи. Залучення семантично-асоціативного аналізу та виокремлення семіотичних засобів дослідження кіно ефектів, зокрема когнітивних метафор кінодискурсу, дозволяє глибше проникнути у когнітивний механізм побудови кінематографічних образів і дослідити особливості залучення семіотичних ресурсів їх створення. Такий аналіз свідчить про першорядну важливість метафоричних ресурсів кіно дискурсу, про можливість ефективного використання нетекстових (у нашому випадку, візуальних і когнітивних) складників кінодискурсу для досягнення прагматичних ефектів, інтендованих адресантами-авторами кінодискурсу. Використання подібних методик аналізу дозволяє удосконалити інструментарій лінгвістичного й когнітивно-прагматичного вивчення продуктів кіно дискурсу – конкретних кінофільмів. Перспектива подальших досліджень вбачається у висвітленні усіх семіотичних ресурсів, використовуваних у побудові смислонаповнених ефектів кінодискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Духовная Т. В. Субтитры как элемент кинодискурса : лингвистический и паралингвистический аспекты [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка". – 2018. – Режим доступа : <http://www.adygnet.ru/sites/default/files/%20%D0%>.
2. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) [Текст] / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с.
3. Крисанова Т. Когнітивна метафора і когнітивна метонімія гніву в англomовному кінодискурсі / Т. Крисанова // Актуальні питання іноземної філології. – 2015. – № 2. – С. 109–115. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/akpif_2015_2_21.
4. They Live [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www1.putlockers.movie/3661-watch-they-live-1988-online-free-putlocker.html>.
5. Kress G. Multimodality. A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication / G. Kress. – Routledge, 2010. – 197 с.
6. Михайловская Е. В. Смыслообразующий конфликт вербального и невербального как основа стилистики кинематографа Вуди Аллена (на материале фильма "Annie Hall" (1977)) [Электронный ресурс] / Е. В. Михайловская, Д. А. Рабекина // Научный диалог. – 2016. – № 3 (51). – С. 52–63. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/smysloobrazuyuschiy-konflikt-verbalnogo>.
7. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – Москва : Высшая школа, 1990. – С. 180–186.
8. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблематика киноэстетики / Ю. М. Лотман. – Таллин : Ээсти Раамат, 1973. – 140 с.
9. Schmidt N. J. Narration in Film / J. N. Schmidt, M. Kuhn // Handbook of Narratology / Eds. by Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier, Wolf Schmid. – 2 ed. – Berlin : De Gruyter, 2014. – P. 384–405.
10. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago – London : The Univ. of Chicago Press, 1987. – 614 p.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Dukhovnaia T. V. Subtitry kak element kinodiskursa : lingvisticheskii i paralingvisticheskii aspekty [Subtitles as the Element of Cinema Discourse : Linguistic and Paralinguistic Aspects] [Elektronnyi resurs] : avtoref. dis.

- ...kand. filol. nauk : spetsial'nost' 10.02.19 "Teoriia yazyka" – 2018. – Rezhym dostupu : <http://www.adygnet.ru/sites/default/files/%20%D0%>.
2. Slyshkin G. G. Kinotekst (opyt lingvokul'turologicheskogo analiza) [Tekst] [Cinematext (The Experience of Linguistic Analysis) [Text] / G. G. Slyshkin, M. A. Efremova. – M. : Vodolei Publishers, 2004. – 153 s.
 3. Krysanova T. Kohnityvna metafora i kohnityvna metonimiia hnyvu v anhlomovnomu kinodyskursi [Cognitive Metaphor and Cognitive Metonymy of Wrath in the English Language Cinema Discourse] / T. Krysanova // Aktual'ni pytannia inozemnoi filolohii [Topical Issues of Philology]. – 2015. – № 2. – S. 109–115. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/akpif_2015_2_21.
 4. They Live [Elektronnyi resurs]. – Режим доступа : : <https://www1.putlockers.movie/3661-watch-they-live-1988-online-free-putlocker.html>.
 5. Kress G. Multimodality. A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication / G. Kress. – Routledge, 2010. – 197 c.
 6. Mihailovskaia E. V. Smysloobrazuiushhii konflikt verbal'nogo i neverbal'nogo kak osnova stilistiki kinematografa Vudi Allena (na materiale fil'ma "Annie Hall" (1977) [Sense Making Conflict of the Verbal and Nonverbal as the Basis for the Stylistics of Vudi Allen's Cinematograph (on the Material of the film "Annie Hall" (1977))] [Elektronnyi resurs] / E. V. Mihailovskaia, D. A. Rabekina // Nauchnyi dialog [Scientific Dialogue]. – 2016. – № 3 (51). – S. 52–63. – Rezhym dostupu : <https://cyberleninka.ru/article/n/smysloobrazuyushchiy-konflikt-verbalnogo>.
 7. Sorokin Yu. A. Kreolizovannye teksty i ikh kommunikativnaia funktsiia [Creolised Texts and Their Communicative Function] / Yu. A. Sorokin, E. F. Tarasov // Optimizatsiia rechevogo vozdeistviia [Optimisation of Speech Impact]. – Moskva : Vysshiaia shkola, 1990. – S. 180–186.
 8. Schmidt N. J. Narration in Film / J. N. Schmidt, M. Kuhn // Handbook of Narratology / Eds. by Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier, Wolf Schmid. – 2 ed. – Berlin : De Gruyter, 2014. – P. 384–405.
 9. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago – London : The Univ. of Chicago Press, 1987. – 614 p.
 10. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago – London : The Univ. of Chicago Press, 1987. – 614 p.

Кузнецова А. В. Средства мультимодального воздействия когнитивных метафор в кинодискурсе.

В статье предлагается семантический и когнитивный анализ модусов построения смысловых эффектов как средств мультимодального воздействия на адресата кинодискурса. Прослеживается и доказывается возможность доминирования визуальных и когнитивных способов создания метафор кинодискурса и образов на их основе, без более значимого функционирования текстовой составляющей этого вида дискурса. Показано, что развертывание когнитивных метафор в динамике дискурса может создавать информационную и образную систему, в которой заключается основной смысл воздействия кинофильма на адресата.

Ключевые слова: кинодискурс, когнитивная метафора, манипулятивное воздействие, мультимодальность.

Kuznyetsova G. V. Means of Multimodal Impact of Cognitive Metaphors in Cinema Discourse.

The paper deals with semantic and cognitive analysis of modes in building sense effects as the means of multimodal impact on the cinema discourse addressee. A short story of the research study of the cinema discourse is given. A brief overview of the cinema discourse components, its ontological features and basic modes is presented, as well as the theoretical rationale of cognitive metaphor research approach. The study is undertaken on the material of the film "They Live" (1988) directed by John Carpenter. The possibility of domineering of visual and cognitive means for metaphor creation in cinema discourse is observed and proved, as well as of the images' creation on their basis, without the text component of this discourse type being more functionally dominant. The following cognitive metaphor modes are studied: the film text (written), visual elements and colour in the opposition to a black-and-white scheme. The simplicity of the chosen discourse means is underlined, as well as its pragmatic purpose: the message of the film was intended to be easily understood by any addressee, with practically any informational background. Association chains developing in the process of cognitive metaphors' interpretation are presented, as well as their link with the development of the film images. The multilayer characteristics of the film metaphors are demonstrated. The objects of the paper's study are understood as the main pictorial and cognitive constituents in the film's system of images and cognitive metaphors to convey the film messages. It is shown that the development of cognitive metaphors in the discourse dynamics can create an informational and imagery system making the basic sense of a film's impact on the addressee. The perspective of further research is seen in the application of the suggested methodology to the study of other objects of the cinema discourse.

Key words: cinema discourse, cognitive metaphor, manipulative impact, multimodality.